

ALGUNES INFORMACIONS SOBRE EL BISBE DE GIRONA *NONNITUS* (621-635). ELS TESTIMONIS LITERARIS I HISTÒRICS D'ILDEFONS DE TOLEDO I BRAULI DE SARAGOSSA

NARCÍS M. AMICH I RAURICH

1. INTRODUCCIÓ

Sembla cada vegada més clar que el paper de la ciutat de *Gerunda* en època tardoantiga, especialment en els segles VI i VII, fou molt important en el context de la Hispània del moment. A la seva extraordinària situació estratègica, als peus de l'antiga *Via Augusta*, excel·lentment comunicada per tant amb el sud peninsular i amb la Gàl·lia, cal afegir-hi també l'extraordinària vitalitat d'alguns dels seus dirigents, sobretot els bisbes que governaren la seu episcopal gironina¹. Les fonts textuais, tant gasives en aquests moments, ens han conservat algunes referències que permeten intuir com, entre finals del segle VI i la primera meitat del VII, la seu episcopal de *Gerunda* era una de les que gaudia d'un prestigi més gran en el marc de l'Església hispànica del moment. A aquest fet hi van contribuir d'una manera molt decisiva dues figures excepcionals, de grans qualitats intel·lectuals, literàries, eclesials i, per què no, humanes. Ens estem refrint als bisbes Joan de Biclara i Nonnit²

Nonnitus, fou en molts aspectes continuador de la tasca portada a terme

¹ Sobre la ciutat de *Gerunda* en època tardoantiga, NOLLA, 1988, p. 69-108; NOLLA-AMICH, 1991, p. 59-72; AMICH-NOLLA, 1992; AMICH, 1997

² AMICH, 1997, sobretot p. 79-86, 110-116 i 119-128.

pel bisbe Joan de Biclara (591-621), i el que, al nostre parer, va donar l'impuls definitiu al culte al màrtir gironí Feliu que en el segle VII va adquirir el seu màxim esplendor, acabant per convertir-se en un dels més estesos i importants de la Hispània del moment. Reconstruir la seva vida i el seu episcopat és, avui per avui, una tasca certament complexa, donada la poca quantitat de referències textuais de què disposem actualment. De totes maneres, en aquest estudi en presentem tres: la biografia de *Nonnitus*, redactada per Ildefons de Toledo (vers 607-667), i el text de dues cartes redactades per Brauli, l'insigne bisbe de *Caesaraugusta* (vers 585-651). Les informacions que aquests textos ens proporcionen no sols ens permeten acostar-nos a la figura del bisbe gironí, sinó que també ajuden a comprendre millor la situació real de la ciutat de *Gerunda* durant la primera meitat del segle VII.

2. ILDEFONS, BISBE DE TOLEDO I ESCRIPTOR

Ildefons hauria nascut vers l'any 607 en un indret avui desconegut, però segurament no gaire allunyat de la ciutat de Toledo, en el si d'una família visigòtica, tal com semblaria indicar l'origen germànic del seu nom. La seva vida adulta, que inclou les successives etapes de monjo, abat i bisbe de Toledo, es desenvoluparia durant els regnats de Khindasvint (642-653) i Recesvint (653-672)³.

La primera notícia històrica que en tenim és la seva signatura, amb el títol d'abat del monestir de sant Cosme i Damià d'Agali –cenobi on sabem que hi va entrar essent encara molt jove, i on va adquirir la seva formació eclesiàstica– en el Concili VIII de Toledo, inaugurat el dia 16 de desembre de l'any 653. Essent encara abat d'aquest monestir, va assistir també al IX Concili de Toledo de l'any 655 i al X de l'any 656. Pocs mesos després de la celebració d'aquest darrer concili moria el bisbe de Toledo Eugeni II, essent substituït en l'arquebisbat de Toledo pel mateix Ildefons, el qual governà la seu toledana per un espai de deu anys (657-667). Sembla que va morir l'any 667, i els calendaris antics recullen el dia 23 de gener com la data del seu traspàs.

A part de la seva activitat eminentment pastoral a la seu toledana,

³ Sobre la figura d'Ildefons de Toledo i la seva obra literària, RIVERA RECIO, 1985 i FERREIRO, 1988, p. 291-298, amb els principals estudis sobre la seva vida i la seva obra.

Ildefons de Toledo també va deixar el testimoni del seu pensament en un seguit d'obres escrites, algunes avui malauradament perdudes. La font principal per conèixer el catàleg aproximat de les obres escrites per Ildefons és l'*Elogium Sancti Ildefonsi*, obra escrita pel metropolità Julià de Toledo (vers 642-690)⁴. Segons testimoni de Julià, Ildefons mateix havia dividit les seves obres en quatre grans sèries:

- *primera sèrie*: formada per les obres següents: *Prosopopeia de la pròpia necetat*, *La virginitat de Santa Maria contra tres infidels*, *Propietat trinitària del Pare*, *Fill i Esperit Sant*, l'escrit *Notes sobre el diari quefer*, *Notes litúrgiques*, a més dels dos escrits sobre el *Coneixement del baptisme* i el *Progrés espiritual del desert*.

- *segona sèrie*: un llibre de *cartes* (epistolari)

- *tercera sèrie*: textos de *misses*, *sermons* i *himnes*.

- *quarta sèrie*: col·lecció d'*epitafis* i *epigrames*

Avui, de tota aquesta ingent producció, únicament se'ns han conservat quatre obres, dues epístoles, i algun text litúrgic d'autoria dubtosa: el llibre sobre *La virginitat de santa Maria contra tres infidels*, l'obra dedicada al *Coneixement del baptisme*, la referida al *Progrés espiritual del desert*, i una quarta, no citada per Julià, però d'indubtable autoria ildefonsiana: el *Liber de uiris illustribus*⁵, i dues epístoles dirigides al bisbe Quirze de Barcelona⁶.

2.2 LIBER DE UIRIS ILLUSTRIBUS IX: BIOGRAFIA DEL BISBE GIRONÍ *NONNITUS*

D'entre les obres escrites per Ildefons de Toledo una mereix la nostra atenció d'una manera molt especial: el *Liber de uiris illustribus*⁷, en tant que

⁴ JULIÀ DE TOLEDO, *Elogium Sancti Ildefonsi*: PL 96, p. 43-44. Hi ha una traducció castellana a RIVERA RECIO, 1985, pp. 5-7

⁵ Sobre les obres de Ildefons de Toledo, vegeu RIVERA RECIO, 1985, p. 154-225, amb la principal bibliografia sobre el tema.

⁶ Publicades a PL 93, col. 193-196. El text de les dues cartes de resposta de Quirze a Ildefons, han estat traduïdes al català a l'edició dels *Escrits dels bisbes catalans del primer mil·lenni* (ed. PLA-DEVALL-FÀBREGAS-AMENGUAL, 1992), pp. 245-250

⁷ El millor estudi sobre aquesta obra és el de C.Codoñer (ed. CODOÑER, 1972), que a més inclou l'edició crítica del text i una acurada traducció castellana.

conté un capítol dedicat a glossar la figura del prelat *Nonnitus*, el qual sabem que fou bisbe de Girona durant el segon quart del segle VII.

La data exacta de redacció d'aquesta obra no es coneix avui amb certesa, si bé hom accepta que hauria estat escrita durant l'època corresponent al seu episcopat, o sigui entre els anys 657 i 667⁸.

El *Liber de uiris illustribus* segueix un gènere literari que ja havia estat conreat per altres escriptors cristians, com Jeroni (vers 342-420), Gennadi de Marsella (segle V^a) i el mateix Isidor de Sevilla (vers 552/555-636), i que remuntava els seus orígens a les mateixes *Vitae Caesarum* de Suetoni (vers 69-140)⁹. La gran novetat de l'obra d'Ildefons respecte a les anteriors radicaria en el tractament que dóna en la descripció dels personatges; així, a diferència dels seus antecessors, no es limita únicament a donar una mera i freda descripció de la vida i activitat literarària dels "homes il·lustres" dels quals ens parla, sinó que per ell és molt més important destacar i descriure els valors humans i morals de la seva existència, allò que ell descriu com a *virtus*. Així, doncs, per a Ildefons, el *uir illustris* seria "l'home funcionalment perfecte; aquell qui, aprofitant les seves privilegiades relacions amb Déu-*doctrinis*/monjo-, les utilitza en bé de les seves relacions personals amb el seu poble -*edictis*/pastor- o el ramat que té encomanat. El *uir illustris*, quan calgui, fins i tot serà capaç de defensar la seva pròpia església"¹⁰.

L'obra d'Ildefons consta de tretze biografies precedides d'un prefaci¹¹, on l'autor hi reflecteix els objectius generals que l'han impulsat a redactar-la, a més de citar implícitament anteriors obres en les quals s'ha inspirat. Cadascuna de les biografies està estructurada seguint un esquema essencialment idèntic: 1) nom del personatge, 2) càrrec <eclesiàstic>, 3) qualitats humanes, 4) dades biogràfiques, 5) mort i 6) cronologia del seu episcopat.

Així doncs, aquesta obra, a part de ser especialment útil per al coneixement d'importants personalitats de l'Església visigòtica hispànica de l'època, en el nostre cas revesteix especial transcendència, en tant que ens propor-

⁸ Així ho creu C. Codoñer (ed. CODOÑER, 1972, p. 32).

⁹ Sobre els orígens del gènere literari dels catàlegs d'autors, veure el treball de C. Codoñer (ed. CODOÑER, 1972) p. 15. 22).

¹⁰ (ed. CODOÑER, 1972), p. 22.

¹¹ ILDEFONS DE TOLEDO. *Liber de uiris illustribus*: (ed. CODOÑER, 1972), p. 110-136; el *praefatio*, a les p. 110-115.

ciona una biografia dels bisbe gironí *Nonnitus*, que permet completar altres informacions de què disposem sobre la seva vida, bàsicament les referides a la seva assistència als grans concilis eclesiàstics de l'època¹² (actes conciliars) i les que ens parlen sobre la data de la seva mort, sobretot, i tal com veurem en un altre apartat d'aquest mateix treball, a partir del testimoni de les epístoles de Brauli de Saragossa.

Efectivament, el capítol IX d'aquesta obra d'Ildefons que ens ocupa està enterament dedicat a la personalitat del bisbe gironí *Nonnitus*¹³, del qual se'n ofereixen alguns dels principals trets biogràfics, així com també de la seva personalitat i tasca pastoral:

Veiem, seguidament, quines són les principals dades que ens ofereix aquest text sobre la vida i obra del bisbe gironí *Nonnitus*:

a) En primer lloc, el text ens està indicant que Nonnit fou el successor de Joan <de Biclara> en la seu episcopal gironina, si bé no s'assenyala la data exacta en què això es va produir (*IX,1-2*: “*Nonnitus post Iohannem in Gerundensi sede pontifex accessit*”).

b) En segon lloc, el període del pontificat del bisbe gironí es situaria, segons Ildefons, durant els regnats dels reis Suíntila (621-631) i Sisenand (631-636) (*IX, 8-9*: “*substitit temporibus Suinthilanis et Sisenandi regum*”).

c) En el moment de ser elegit bisbe, Nonnit era monjo –o potser abat– d'un monestir del qual no s'indica la seva situació (*IX,2*: “*Vir professione monachus*”).

d) Essent bisbe de Girona, Nonnit professà una gran devoció pel màrtir gironí Feliu, el sepulcre del qual visitava assíduament (*IX,4-5*: “*adhaerens instanter obsequiis sepuchri sancti Felicis martyris*”).

e) Finalment, se'n destaquen les seves condicions de governant recte i just i també el fet que, tant en vida com després de mort, obrà prodigis miraculosos (*IX,7-9*: “*Rexit ecclesiam Dei meritorum exemplis amplius quam uer-*

¹² En efecte, gràcies a les actes conciliars, sabem que *Nonnitus* va assistir al famós IV Concili de Toledo iniciat el dia 5 de desembre de l'any 633 on, entre seixanta-sis bisbes, signà en desè lloc, el quart després dels metropolitans: “*Ego Nonnitus in Christi nomine ecclesiae Gerundensis episcopus haec statuta subscripsi*” (*Concili IV de Toledo: Colección Canónica Hispana V* (ed. F. RODRÍGUEZ, 1992, p. 262)

¹³ ILDEFONS DE TOLEDO. *De uiris illustribus IX*: (ed. CODOÑER, 1972), pp. 128-131 (vegeu, en aquest mateix treball, l'Apèndix documental I.). Pot consultar-se una traducció catalana a AMICH-NOLLA, 1992, p. 44.

borum edictis. Hic et in corpore degens, et in sepulchro quiescens fertur saluationis operari uirtutes").

En primer lloc, sembla que podem concloure, basant-nos en les dades que ens dóna Ildefons, que l'episcopat de *Nonnitus* caldria situar-lo entre els anys 621-636, ocupant el regnat dels reis Suíntila i Sisenand. No sabem certament si l'any 621 Nonnit hauria accedit a la seu episcopal de *Gerunda*, ja que cap altra font escrita contemporània ens ho confirma, però, en canvi, sí que sembla molt probable que el 636, o molt poc abans, sigui l'any de la seva mort, com ho confirmaria el text d'una carta escrita pel bisbe Brauli de Saragossa a la seva germana l'abadessa Pompònia –i que hom data vers el 635–, on aquest es lamenta de la recent mort del bisbe gironí¹⁴.

En el text se'ns parla també de la condició de monjo de Nonnit en el moment d'accedir a la seu episcopal. A quin monestir devia estar adscrit? On estava situat? El cert és que amb les dades que tenim aquesta és una pregunta molt difícil de contestar. Ara bé, hi ha una sèrie d'indícis que ens permeten pensar que aquest podria haver estat situat a la mateixa ciutat de *Gerunda*. En primer lloc, cal tenir en compte que el predecessor de Nonnit, Joan de Biclara, havia estat, abans d'accedir a la prelatura gironina (621), abat d'un monestir i redactor d'una regla monacal, avui perduda. Tal com vam indicar nosaltres mateixos en un altre estudi, no és descartable que aquest monestir de Biclara estigués situat a la mateixa ciutat de *Gerunda* o en el seu territori més immediat i que es regís per la regla monacal redactada pel bisbe Joan¹⁵. El que sí que sembla clar, és que en ser nomenat bisbe Nonnit coneixia bé Girona i, sobretot, la tomba martirial de sant Feliu, la qual, fins i tot, essent bisbe, se'ns diu que visitava regularment. ¿Podria ser aquest un indicatiu que aquest monestir estava situat molt a prop o a tocar de la basílica de sant Feliu, on descansaven les despulles del màrtir gironí del segle IV? No ho sabem; únicament l'arqueologia ho podrà afirmar o desmentir algun dia¹⁶. El que sí que sembla clar, és

¹⁴ Vegeu en aquest mateix treball l'apartat 3.2

¹⁵ Sobre la figura i la vida de Joan de Biclara, vegeu CAMPOS, 1960; GALÁN, 1994; AMICH, 1997, p. 110-116, amb un recull bibliogràfic.

¹⁶ A la Hispània tardoantiga és certament freqüent, sobretot a partir del segle VI i, especialment en el VII, que molts dels bisbes de les ciutats haguessin estat anteriorment monjos o abats de monestirs que, en molts casos, eren els que custodiaven els *martyria* o *memoriae*, o sigui els indrets on descansaven les restes o relíquies dels màrtirs locals. Sobre aquesta problemàtica, vegeu GODOY, 1993, p. 889-899.

que, amb posterioritat a Nonnit, aquest monestir seguirà en funcionament, tal com ho demostraria el fet que es poden rastrejar en la documentació del segle VII altres personatges possiblement relacionats amb aquest cenobi. Aquest seria el cas de l'abat gironí *Stabilius*, el qual sabem que va assistir al XIII Concili de Toledo de l'any 683 en representació del bisbe gironí *Iacobus*¹⁷.

Finalment, semblaria clar, segons testimoni del propi Ildefons, que en època del bisbe Nonnit existia un indret (probablement un *martyria* o *memoriae*) on es guardaven les despulles (la tomba) del màrtir Feliu, a on acudia regularment el bisbe gironí, el mateix segurament on a finals del segle VI el rei Recared havia ofert una corona votiva d'or¹⁸. Sembla que fou precisament durant l'època d'aquest prelat que el culte al sant gironí hauria experimentat un creixement molt important, sobretot reflectit en la composició dels principals textos litúrgics dedicats a la seva memòria¹⁹.

3.1 BRAULI, BISBE DE *CAESARAUGUSTA* I ESCRIPTOR

Brauli de Saragossa és, juntament amb Isidor de Sevilla, un dels personatges més importants i influents de l'Església visigòtica d'Hispania del segle VII. A la seva fecunda activitat pastoral i eclesial cal afegir-hi una important producció literària, que esdevé un testimoni de primera mà sobre les relacions –no sempre fàcils– entre l'església i l'estat a Hispania durant el segle VII²⁰.

¹⁷ L'abat gironí *Stabilius* va assistir al XIII Concili de Toledo (683) en representació del bisbe *Iacobus*, com ho demostra la seva signatura a les actes conciliars: "*Stabilius abba Iacobi Ierundensis episcopi similiter*" (*Concilios visigóticos e hispano-romanos* –ed. J. VIVES, T. MARÍN i G. MARTÍNEZ, 1963–, p. 473)

¹⁸ JULIÀ DE TOLEDO, *Historia Wambae Regis 26, 677-679: CCL 115* (ed. W. LEVISON, Hannover-Leipzig 1910), Turnholt, 1976, p. 226: "...*coronam illam auream, quam diuae memoriae Reccaredus princeps ad corpus beatissimi Felicis obtulerat*".

¹⁹ AMICH, 1994, p. 303-333; AMICH, 1997, p. 139-144 i 146-150, on es parla de la possibilitat que la "*Passio sancti Felicis*" i l'himne litúrgic "*Fons Deus, vitae perennis*" haguessin estat redactats durant el segle VII pel bisbe *Nonnitus*.

²⁰ La bibliografia sobre Brauli és amplíssima. De totes maneres, continua essent encara avui un punt de referència obligat el treball de C. H. Lynch i P. Galindo (LYNCH-GALINDO, 1950); vegeu, també, CUEVAS-DOMÍNGUEZ-DEL VAL, 1956, pp. 99-102 i FERREIRO, 1988, pp. 274-278, els quals recullen els estudis més importants sobre aquest personatge amb indicació de les principals edicions crítiques de les seves obres.

Brauli (*Braulio*) hauria nascut vers l'any 585 en el si d'una família hispanoromana, el lloc d'origen de la qual és encara avui encès motiu de discussió entre els historiadors. Saragossa, Sevilla, Toledo, Osma i, fins i tot, Girona, han estat presentats com a possibles indrets on situar l'origen de la nissaga de Brauli. D'entre aquestes hipòtesis, la que defensa un origen gironí, és una de les que compta, encara avui, amb més seguidors, entre ells dos importants autors, bons coneixedors de la vida de Brauli, Lambert²¹ i Lynch²². En síntesi, ambdós investigadors creuen molt versemblant aquest origen gironí raonant la seva postura en el fet que, tal com deixa entreveure en diverses ocasions al llarg de la seva vida i de la seva obra literària, Brauli coneix perfectament la realitat eclesial de la ciutat de Girona i els seus dirigents, entre ells, sobretot, el bisbe gironí Nonnit²³, amb el qual l'uneix una profundíssima amistat.

Sabem, gràcies sobretot al seu ric epistolari, que la família de Brauli va comptar amb altres importants personatges en el marc de l'església hispànica de l'època: els seus germans Joan i Frunimià van esdevenir, respectivament, bisbe de Saragossa i prevere; va tenir també dues germanes, Bassil·la i Pompònia, la darrera de les quals fou abadessa d'un monestir, molt possiblement situat a la mateixa ciutat de *Gerunda*.

Sembla que Brauli va rebre de jove una sòlida formació en matèries eclesiàstiques i literàries sota la tutela dels seus dos germans, Joan, bisbe de Saragossa (612-631), i Frunimià, i, sobretot, d'Isidor de Sevilla, al costat del qual va residir diversos anys. El seu prestigi el va portar al seu retorn a accedir a la seu episcopal de Saragossa l'any 631 com a successor del seu germà Joan. Durant el seu episcopat va assistir als concilis IV (633), V (636) i VI (638) de Toledo. Va morir l'any 651. El martirologi romà recorda, encara avui, la data de la seva mort: el dia 26 de març.

Brauli, a part de ser un incansable home d'església del seu temps, fou també un important i prolífic escriptor. N'és testimoni privilegiat la producció

²¹ A. Lambert va dedicar dos articles (LAMBERT, 1933 a; LAMBERT, 1933 b) a estudiar la problemàtica de l'origen de la família de Brauli i la seva relació amb l'expansió de la regla monàstica de Joan de Biclara. Fou ell qui per primera vegada va apuntar i raonar la hipòtesi de l'origen gironí de la família de Brauli.

²² En l'obra dedicada a Brauli de Saragossa (LYNCH-GALINDO, 1950), Lynch, malgrat apuntar algunes reserves, defensava també aquest origen gironí de la família de Brauli (p. 14-18)

²³ LAMBERT, 1933 a, p. 72-73; LYNCH-GALINDO, 1950, p. 14-19

literària que ens n'ha arribat, de la qual destaca sobretot el seu important epistolari, reflex de les seves relacions personals amb els personatges més importants de l'època. Al mateix temps fou un dels grans impulsors perquè Isidor de Sevilla redactés una de les seves obres fonamentals –les *Etimologiae*–, de la qual sembla que Brauli en fou el primer editor.

Les obres atribuïdes a Brauli per la crítica moderna són les següents:

- *Epistolarium*: es tracta d'un *corpus* de 44 cartes²⁶, dirigides o rebudes pel mateix Brauli, i que comprenen una cronologia que aniria des de l'any 620 fins al 651²⁵. Aquest epistolari esdevé un document extraordinari per al coneixement de la Hispània visigòtica de la primera meitat del segle VII, sobretot per les referències que es fan a la vida de l'església de l'època i als seus personatges més importants i influents.

- *Praenotatio*: es tracta d'una obra escrita vers l'any 637, on Brauli va escriure un *elogium* dirigit al seu gran amic Isidor i que a més conté una relació de disset escrits del bisbe d'*Hispalis*, amb una breu sinopsi del contingut d'alguns d'ells.

- *Vita S. Aemiliani*. Obra dedicada a glossar la vida d'Emilià, el sant eremita que va morir vers el 574, i que Brauli va dedicar al seu germà Frunimià. Sembla que fou redactada vers l'any 636²⁶.

- *Hymnus <en honor de Sant Emilià>*. Himne litúrgic escrit per a la celebració de la festivitat del sant.

Aquestes són les obres que atribuïm a Brauli sense discussió. Malgrat tot, en segles passats se li van atribuir altres obres que avui hauriem de catalogar com a “dubtoses”. Són les següents: *Confessio vel professio judaeorum civitatis Toletanae*, *Epitaphium Antonine*, *Acta de martyribus Caesaraugustanis*, *Vitae Patrum*, *De adventu sanctorum apostolorum Jacobi, Petri et Pauli in Hispanias*, *Vita sanctorum martyrum Vincentii, Sabinae et Christetididis*²⁷.

²⁶ L'edició més actualitzada d'aquest epistolari és la que va realitzar L. Riesco l'any 1975: *Epistolario de San Braulio. Introducción, edición crítica y traducción* (ed. L. RIESCO, 1975), Universidad de Sevilla.

²⁸ LYNCH-GALINDO, 1950, p. 240-243.

²⁶ Sobre aquesta obra, LYNCH-GALINDO, 1950, p. 255-273.

²⁷ Sobre aquestes obres “dubtoses”, vegeu LYNCH-GALINDO, 1950, p. 279-292; CUEVAS-DOMÍNGUEZ-DEL VAL, 1956, p. 101-102.

3.2 DUES REFERÈNCIES A LES TERRES DEL NORD-EST DE CATALUNYA EN LES *EPISTOLAE* DE BRAULI DE SARAGOSSA

Tal com s'ha vist a l'apartat anterior, destaca en la producció del bisbe cesaraugustà, per la rica informació que proporciona sobre la vida social, eclesiàstica i política de la Hispània del segle VII, un ric epistolari format per 44 cartes, que es daten entre els anys 620-651. És especialment important destacar el fet que en dues d'elles (la XIV i la XVIII) es faci referència a dos fets que tenen com a centre l'església de la ciutat de *Gerunda*. Anem a veure-ho seguidament.

1) La primera de les dues referències a l'església gironina contingudes a les cartes de Brauli de Saragossa es localitza a l'*epistola XIV (XIV,15-18)*²⁸, una carta que fou redactada, segons Lynch, després de l'any 636²⁹ o, segons altres autors, com el mateix Madoz, entre 640-645³⁰, i que Brauli va dirigir a un personatge que, segons sembla, caldria identificar amb el seu germà³¹ Frunimià.

En el text de la carta, on Brauli sembla donar a resposta a una altra enviada recentment per Frunimià –avui no conservada–, el ja aleshores bisbe de Saragossa intenta donar resposta a diverses qüestions plantejades pel seu germà, entres les quals un problema referent a les celebracions litúrgiques pròpies de la Setmana Santa. En efecte, sembla que Frunimià havia consultat a Brauli si, segons el costum litúrgic de l'època, era correcte durant les celebracions del Divendres Sant respondre *Amen* després de la lectura de cadascun dels passatges de l'Escriptura i si, a més, calia cantar el *Gloria* durant la celebració litúrgica de la diada. Brauli respon que aquest costum ja no era vigent en aquella època a Saragossa (*XIV, 16-17*: "...*quod neque apud nos fit...*"), a

²⁸BRAULI DE SARAGOSSA, *Epistola XIV,11-18: Epistolario de San Braulio. Introducción, edición crítica y traducción* (ed. L. RIESCO, 1975), Universidad de Sevilla, p. 92-93 (vegeu, en aquest mateix treball, l'Apèndix documental II).

²⁹ LYNCH-GALINDO, 1950, p. 85 i 241.

³⁰Les datacions de les cartes de Brauli, segons la cronologia d'un altre gran estudiós –Madoz– es troben recollides a l'obra de Lynch i Galindo (LYNCH-GALINDO, 1950, pp. 241-242). La datació de l'*epistola XIV*, segons Madoz, a la p. 241.

³¹A l'epistolari de Brauli apareix un altre personatge anomenat també Frunimià, el qual, sembla que no cal confondre amb el germà de Brauli. Sobre aquesta problemàtica, vegeu LYNCH-GALINDO, 1950, p. 81-85.

Sevilla (*XIV, 17-18*: “*nec apud prestantissime memorie domnum meu Isidorum*”), ni a Toledo (*XIV, 18*: “*denique vel Toletum*”) ni, encara menys, a Girona (*XIV, 18*: “*quidem uel Gerunda*”). Continua i finalitza la carta explicant els costums litúrgics propis de la diada segons la tradició de l'església de Roma.

2) La segona menció a l'església gironina continguda en l'epistolari del bisbe de Saragossa es localitza a l'*epistola XVIII (XVIII, 1-27)*³², escrita segons Lynch i Madoz entre els anys 634-635³³, i que Brauli va dirigir a la seva germana, l'abadessa Pompònia, en ocasió de la mort de la seva altra germana, Bassil·la. Es tracta d'un text excepcional, escrit amb un gran sentiment, com correspon a la situació d'angoixa que devien estar vivint ambdós davant la notícia de la mort d'una germana, i que, a més, ens ofereix una informació d'incalculable valor sobre la seu episcopal de Girona: la mort recent del bisbe de *Gerunda, Nonnitus*.

En efecte, mentre que la primera part de la carta (*XVIII, 1-13*) està dedicada a recordar la mort de Bassil·la, la seva germana, en un segon moment Brauli es lamenta d'una altra mort succeïda —diu— recentment, la del bisbe gironí Nonnit (*XVIII, 15-16*: “*domni mei Nunniti episcopi exitus*”). Les ratlles següents esdevenen un verdader i sentit plany a la memòria d'aquest i de la seva germana, dels quals destaca el seu profund testimoniatge cristià i, per sobre de tot, en el cas de Nonnit, la seva existència dedicada a la vida monàstica (*XVIII, 20-21*: “*Ubi susceptio peregrinorum uel ubi monachorum et monacharum refrigerium?*”).

Aquestes són, doncs, les dues mencions contingudes a les cartes de Brauli de Saragossa, les quals fan referència a les terres del nord-est de Catalunya. Creiem que, malgrat la seva brevetat, aporten dades molt importants sobre l'església gironina de la primera meitat del segle VII. Anem a veure-ho breument:

a) En primer lloc, segons es desprèn de l'epístola XIV, les pràctiques litúrgiques de la seu de *Gerunda* durant la primera meitat del segle VII semblen gaudir d'un enorme prestigi en el si de l'església hispànica, com ho demostraria el fet que Brauli les posa com a exemple en la seva carta, i les compara a les dels altres grans centres litúrgics de l'època: Sevilla, Toledo i Saragossa.

³² BRAULI DE SARAGOSSA. *Epistola XVIII, 1-27*: (ed L. RIESCO, 1975), pp. 100-101 (vegeu, en aquest mateix treball, l'Apèndix documental III).

³³ LYNCH-GALINDO, 1950, p. 241

b) L'epístola XVIII, datada pels especialistes entre els anys 634-635, ens està oferint una altra dada no menys interessant, la que correspon a l'any de la mort del bisbe gironí Nonnit. Efectivament, i tal com ja hem vist en un anterior apartat d'aquest estudi, sabem gràcies al testimoniatge d'Ildefons de Toledo (vers 607-667) que Nonnit havia accedit a la seu episcopal de *Gerunda* vers el 621, en substitució de Joan de Biclara; però, en canvi, desconexiem la data exacta de la seva mort³⁴. La datació d'aquesta carta (634/635) ens estaria proporcionant aquesta data. Semblaria, per tant, si prenem com a punt de referència la datació de la carta, que hauria mort poc temps després d'haver assistit a l'important IV concili de Toledo, les actes del qual va signar en desè lloc el dia 5 de desembre de l'any 633³⁵.

c) Una tercera dada també molt important sembla desprendre's del text d'aquestes dues cartes: el perfecte coneixement que tenia Brauli de la realitat i la vida de la seu episcopal de *Gerunda* de la primera meitat del segle VII. Aquest fet ha estat interpretat per diferents autors, molt raonablement, creiem, com un dels indicis que apuntarien a la possibilitat d'un més que probable origen gironí de Brauli i la seva família. D'aquesta manera, per tant, caldria entendre el profund coneixement d'aquest sobre la litúrgia gironina i la gran admiració i amistat que professava envers Nonnit³⁶.

d) Finalment, encara una darrera dada a considerar i a tenir molt en compte: la carta XVIII, Brauli la dirigeix a Pompònia, la seva germana, la qual, segons diferents autors que accepten l'origen gironí de Brauli, seria aleshores abadessa d'un monestir femení que estaria situat a la ciutat de *Gerunda* o molt a prop, el qual es regiria per la regla monacal de Joan de Biclara³⁷, la mateixa que regia en el monestir de Sant Feliu a Girona, d'on fou monjo (i segurament abat), el futur bisbe de Girona *Nonnitus*. Aquesta hipòtesi, en cas de confirmar-se d'una manera certa algun dia, creiem que és especialment significativa, i podria ajudar a ampliar d'una manera més completa el coneixement

³⁴ Sobre el text d'Ildefons de Toledo referit a Nonnit, vegeu, en aquest mateix treball, l'apartat 4.2.11.b.

³⁵ Vegeu la nota 12 d'aquest mateix treball

³⁶ LYNCH-GALINDO, 1950, p. 15-16. Ara bé, no tots els autors estan plenament d'acord a acceptar l'origen gironí de Brauli i de la seva família, i n'hi ha que creuen més probable que aquesta nissaga fos originària de la vall de l'Ebre (GARCÍA MORENO, 1974, p. 206 i nota 590.1)

³⁷ LAMBERT, 1933 b, p. 80-81; LYNCH-GALINDO, 1950, p. 16; PÉREZ DE URBEL, 1933, p. 364-365

ment –ara mateix molt fragmentari– de la topografia cristiana de *Gerunda* en època tardoantiga, amb la possible incorporació d'un nou edifici fins ara desconegut: un cenobi femení.

APÈNDIX DOCUMENTAL

ILDEFONS DE TOLEDO (vers 607-667)

I

Liber de viris illustribus IX: El “*De viris illustribus*” de Ildefonso de Toledo [Estudio, edición crítica y traducción] (ed. C. CODOÑER, 1972), Salamanca, p. 128-131)

IX. Nonnitus post Iohannem in Gerundensi sede pontifex accessit. Vir professione monachus, simplicitate perspicuus, actibus sanctus; non hominum diutina deliberatione, sed Dei per homines celeri definitione in pontificatum adscitus, adhaerens instanter obsequiis sepulchri sancti Felicis martyris.

5

Rexit ecclesiam Dei meritorum exemplis amplius quam uerborum edictis. Hic et in corpore degens et in sepulchro quiescens fertur saluationis operari uirtutes. Substitit temporibus Suinthilanis et Sisenandi regum.

BRAULI DE SARAGOSSA (vers 585-651)

II

Epistola XIV, 15-18: *Epistolario de San Braulio. Introducción, edición crítica y traducción* (Ed. L. RIESCO, 1975), Universidad de Sevilla, pp. 92-93

15 Consulis enim utrum sexta feria Pasce per lectiones singulas *Amen* respondi debeat uel consueto modo decantari *Gloria*, quod neque aput nos fit, neque ubicumque fieri uidimus, nec aput prestantissime memorie domnum meum Isidorum, denique nec Toletum quidem uel Gerunda.

TRADUCCIÓ*

Em consultes, en efecte, si el divendres de Pasqua <sant> cal respon-

*Agraïm la inestimable ajuda rebuda de part de Mn. Andreu Soler i Solei en la traducció dels textos que presentem en aquest treball

dre *Amen* a cada lectura d'un passatge de l'Esriptura i si cal cantar el *Gloria* segons el costum. Això no es fa entre nosaltres, ni tampoc ho he vist en cap altre lloc, ni tampoc ho feia el meu senyor Isidor de felicitat memòria, tampoc es fa a Toledo ni a Girona.

III

Epistola XVIII. 1-27: Ed. RIESCO, p.100-101

DOMINE ET IN CHRISTO FILIE POMPUNIE ABBATISSE, BRAULIO SERUUS INUTILIS SANCTORUM DEI

Uno uulnere et multo dolore excruciat, cum lingue officium non
sineret exercere amaritudinis uinculum et magis liberet flere quam
5 loqui, ecce alia afflictio super afflictionem euenit, et contritio super
contritionem inruit, quomodo si quis fugiat a facie leonis et occurrat ei
ursus, aut a percussu scorponis heulanti adiciatur morsus colubri; ita
me sentio usquequaque deiectum et contritionis miseria afflictum.
Fateor enim, mi domina, quotienscumque uolui aliquid tibi de transitu
10 sancte memorie germane tue domne Bassille scribere, totiens amaritudi-
dine affectus et anime stuporem et sensus ebrietatem et lingue incurri
torporem, quia occupatus luctu in funere mente uersabar. Sed, dum in
temporis prolixitate cum doloris mei relebatione uellem proferre ser-
monem, rursus geminato malo percussus in lacrimis contabesco, id est
15 reuerende memorie domni mei Nunniti episcopi exitus michi existit exiti-
osus. Unde compressus quantulumcumque emitto uerba et gemitus ! O
quantum in his duobus nostris bonum perdidimus temporibus ! Quod
lumen ueritatis ! Quod exemplum bone actionis quantumque interces-
sum pro piaculis nostris ! Ubi nunc presidium nostrum, quod in illis fuit
20 apud Deum ? Ubi miserorum refugium ? Ubi susceptio peregrinorum
uel ubi monachorum et monacharum refrigerium ? Uides tu procul dubio
quid tangam et quid explicare non ualeam. Affectum tantum ostendo,
nam bonum eorum dicere nec incipio, sciens quia, etiam si esset michi
sermonis copia et lingue gratia cum ingenii memoria, inexplicabile
25 mihi fore existimaueram eorum replicare sanctissima gesta. Sed tan-
tum, ut dixi, demonstro quid merear et quantum meroris in me patiar.

TRADUCCIÓ

“Travessat d'una tal ferida i torturat amb fort dolor, no permetent l'amarga cadena a la llengua d'exercir el seu ofici i essent més oportú de

plorar que de parlar, vet aquí que sobre l'aflicció una altra aflicció va presentar-se, talment com si un que fuig de la cara del lleó topés amb un ós o com si el que es plany de la picada de l'escorpi rebés encara la de l'escurçó. Així em sento jo aperduat de totes les maneres, malaurat i miserablement trossejat. Confesso, senyora meva, que sempre que he volgut escriure't quelcom sobre el traspàs de la senyora Bassil·la, germana teva de santa memòria, he caigut, per l'acerbitat del sentiment, en esbalaïment d'esperit, en estolidesa de sentiïis i en torpor de llengua, car, ocupat en el dol, tenia l'enteniment esmoreït. Però quan, amb el pas del temps, voldria parlar en alleujament del meu dolor, altre cop un mal semblant em percudeix i em consumeixo plorant: ha esdevingut la mort, terrible per a mi, del meu senyor, el bisbe Nonnitus de venerable memòria. Aclaparat així, quants de gemecs i planys no arribo a proferir! Ai, en el nostre temps, quin tresor més gran no hem perdut amb aquests dos! Quins llumeners de la veritat! Quin exemple d'obres bones i quin contrapès per als nostres pecats! On és ara el refugi que amb ells teníem prop de Déu? On trobaran protecció els desgraciats? Qui rebrà els pelegrins i on els monjos i les monges trobaran refrigeri? Prou comprendràs, sens dubte, a què em refereixo i que no sóc capaç d'explicar. Només faig ostensible la voluntat i el desig, que el que és la bondat llur ni tan sols començo a dir-la, ben convençut que, ni que tingués fluència de paraules, gràcia en el parlar i bona memòria, se'm faria impossible d'exposar llurs gestes santíssimes. Només, com he dit, paleso el meu dolor i fins a quin punt em fa sortir la tristesa”.

BIBLIOGRAFIA

1) Fonts

a) Col·leccions generals

Corpus Christianorum Latinorum, Turnholt, 1953 ss. (=CCL)
Patrologiae cursus completus. Sèrie llatina (ed. J. P. MIGNE, 1844-1864), 221 vols., reimpr. 1878-1890, París (=PL)

b) *Edicions crítiques citades*

BRAULI DE SARAGOSSA, *Epistola XIV: Epistolario de san Braulio. Introducción, edición crítica y traducción* (ed. L. RIESCO, 1975), Universidad de Sevilla, p. 90-93.

-*Epistola XVIII* (ed. L. RIESCO, 1975), p. 100-103

La Colección Canónica Hispana. vol. V: Concilios hispanos: segunda parte (ed. F. RODRÍGUEZ, 1992) [Monumenta Hispaniae Sacra. Serie canónica V], Madrid.

Concilios visigóticos e hispanoromanos (ed. J. VIVES, T. MARÍN y G. MARTÍNEZ, 1963), Barcelona-Madrid.

Escrits de bisbes catalans del primer mil·leni [Introducció A. PLADEVALL i traducció de J. FÀBREGA i J. AMENGUAL, 1992], Barcelona (Clàssics del cristianisme num. 50 bis).

ILDEFONS DE TOLEDO, *Liber de viris illustribus: El "De viris illustribus" de Ildefonso de Toledo. Estudio, edición crítica y traducción* (ed. C. CODONER), Salamanca, p. 110-134.

JULIÀ DE TOLEDO, *Elogium Sancti Ildefonsi: PL 96*, p. 43-44.

-*Historia Wambae Regis: CCL, 115* (ed. W. LEVISON, Hannover-Leipzig, 1910), Turnholt, 1976, p. 217-255.

2) *Llibres i articles*

N. M. AMICH

1994 El culte a sant Feliu de Girona en els llibres litúrgics hispànics d'època visigòtica, *Cultura i Societat a les terres de Girona. Actes de les Jornades d'homenatge al Dr. Jaume Marquès i Casanovas. Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXXIV, Girona, p. 303-333

1997 El nord-est de Catalunya a les fonts escrites d'època tardoantiga (segles IV-VII), Treball de recerca (inèdit), Universitat de Girona.

N. M. AMICH i J. M. NOLLA

1992 *Girona goda i sarraïna*, Girona.

J. CAMPOS

1960 *Juan de Biclario, obispo de Gerona, su vida y su obra*, Madrid.

E. CUEVAS i U. DOMÍNGUEZ-DEL VAL

1956 Patrología Española, *Patrología* (ed. B. ALTANER), Madrid⁴.

A. FERREIRO

- 1988 *The visigoths in Gaul and Spain. A bibliography* (ed. E. J. BRILL).
- P. J. GALÁN
- 1994 *El género historiográfico de la Chronica, Las crónicas hispanas de época visigoda*, Cáceres.
- L. A. GARCÍA MORENO
- 1974 *Prosopografía del reino visigodo de Toledo*, Salamanca.
- C. GODOY
- 1993 Poder i prestigi episcopal en relació amb el culte de les relíquies dels màrtirs, *Homenatge a Miquel Tarradell*, Barcelona, p. 889-899.
- A. LAMBERT
- 1933 a La famille de Saint-Braulio et l'expansion de la Règle de Jean de Biclar, *Universidad*, 10, Saragossa, p. 65-80.
- 1933 b La famille de Saint-Braulio et l'expansion de la Règle de Jean de Biclar, *Revista Zurita*, I, Saragossa, p. 79-94.
- C. H. LYNH I P. GALINDO
- 1950 San Braulio obispo de Zaragoza (631-651). Su vida y sus obras, Madrid.
- J. M. NOLLA
- 1988 Gerunda: dels orígens a la fi del món antic, *Fonaments. Prehistòria i Món antic als Països Catalans*, 7, Barcelona, p. 69-108.
- J.M.NOLLA i N.M.AMICH
- 1991 El domini visigot. El regne de Tolosa i l'interregne ostrogot. El regne de Toledo. Darrer acte d'una etapa, *Història de Girona* (ed. ADAC), 2, Girona, p. 59-72.
- J. PÉREZ DE URBEL
- 1933 *Los monjes españoles en la Edad Media*, vol. I, Madrid.
- J. F. RIVERA RECIO
- 1985 *San Ildefonso de de Toledo. Biografía, época y posteridad*, Madrid-Toledo.